

Werkgroepen

Mieren (Formicidae)

In december 2008 ontstond door een internetpublicatie van Cremer et al. (2008) enige aandacht in de Nederlandse media voor de plaagmier *Lasius neglectus*. Dit is een zich soms invasief gedragende mier die na zijn ontdekking (in Boedapest, Hongarije, in de vroege jaren 1970) en beschrijving (Van Loon et al. 1990, Boomsma et al. 1990) inmiddels op een groot aantal plekken in Europa en West-Azië is gevonden. Nog steeds worden er nieuwe vindplaatsen gemeld. Ze zijn vrijwel uitsluitend aangetroffen in verstoorde stedelijke en halfstedelijke milieus in parken, tuinen, kassen en langs straten en boulevards. De soort vormt uiteindelijk grote kolonies met veel eierleggende koninginnen (polygynie). Van de plaagmier zijn nooit bruidsvluchten waargenomen en de soort wordt over grote afstanden alleen door de mens verspreid, waarschijnlijk door transport van potplanten, potgrond en ander materiaal. Lokaal breidt hij zich langzaam uit door middel van nestafsplitsing.

Lasius neglectus kan overlast bezorgen in woningen en andere gebouwen en ook invloed hebben op de lokale mierenfauna en overige biodiversiteit. Dit was aanleiding voor het Team Invasieve Exoten van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit om door EIS een risicoanalyse op te laten stellen voor de plaagmier. Dit rapport is inmiddels afgerond (zie Publicaties elders in deze nieuwsbrief).

Bij aanvang van dit onderzoek in het voorjaar van 2009 was *L. neglectus* 'formeel' nog niet in Nederland vastgesteld. Door het natrekken van enkele oude en enkele recente meldingen van overlast door '*Lasius alienus*' in het archief van het Kennis- en Adviescentrum Dierplagen (KAD) en de collectie van de Plantenziektenkundige Dienst konden deze gevallen alsnog 'ontmaskerd' worden als *L. neglectus*, mede door een DNA-studie (DNA-barcoding). Het voorkomen van *L. neglectus* is nu vastgesteld in Wassenaar, Leiden, Katwijk aan Zee, Son en Maastricht. De eerste melding in Wassenaar dateert al van 1978, en terugrekenend kunnen we ervan uitgaan dat de introductie al in het begin van de jaren 1960 moet hebben plaatsgevonden. Ook de andere introducties zijn waarschijnlijk al tientallen jaren oud. Komend jaar kunnen deze (en mogelijk nog andere) vindplaatsen hopelijk verder worden onderzocht om de lokale verspreiding beter in kaart te kunnen brengen.

André J. van Loon

Boorvliegen (Tephritidae)

In het kader van het FES-project Invasieve Exoten verzamelde EIS in opdracht van Naturalis DNA-materiaal van Europese boorvliegen. Hiervoor maakte ik diverse veldtrips in Zuid-Europa. Het veldwerk zit er op en de laatste reis naar Oekraïne overtrof de stoutste verwachtingen. Dit had alles te maken heeft met de perfecte voorbereiding van Valery Korneyev, een van de grote boorvliegspecialisten van Europa. Samen met hem en zijn zoon Severin heb ik een flinke tocht door Oekraïne gemaakt waarbij we in totaal 57 soorten boorvliegen hebben verzameld. Naast dit belachelijk hoge aantal voor een trip van slechts vijf dagen, zaten er ook erg goede soorten tussen waarbij *Para-*

Paracanthella pavonina (foto John Smit).

canthella pavonina de kroon spant. Deze is slechts van twee plekken in Europa bekend, in Oekraïne en Bulgarije. Deze soort hebben we niet alleen in het veld aangetroffen, maar er is ook een serie gekweekt uit *Lactuca tatarica*.

Naast het materiaal dat ik het afgelopen jaar zelf heb verzameld het afgelopen jaar zijn er ook verschillende mensen die een bijdrage hebben geleverd. In totaal zijn er zo'n 5000 exemplaren verzameld, verdeeld over 152 soorten en 45 genera. Dit heeft geresulteerd in meer dan 940 monsters voor DNA-barcoding, gebaseerd op soort en vindplaats. Hiervan is de eerste batch van 650 gesequenced. Het restant zal volgend jaar verwerkt worden, samen met het aanvullende materiaal dat nog binnenkomt. Het is de bedoeling dit proces te continueren door in de toekomst soorten toe te voegen, dus aanvullend materiaal is nog steeds welkom. Dit betreft vooral soorten en genera uit de subfamilie Trypetinae, dus de soorten waarvan de larven mineren of in vruchten leven en soorten uit Zuidoost-Europa. Let er hierbij wel op dat de dieren rechtstreeks in een zo'n hoog mogelijk percentage alcohol verzameld worden.

Nu het veldseizoen voorbij is is het nog zeker niet gedaan met de boorvliegenpret. Het andere project waar ik mee bezig ben is het afronden van de boorvliegtabel. Het manuscript hiervoor zal in december ingeleverd worden bij de redactie van Entomologische Tabellen, waarmee het halverwege volgend jaar gepubliceerd zal worden. De tabel bevat alle 102 soorten die uit de Benelux en Groot-Brittannië bekend zijn en van elke soort wordt een kleurenafbeelding van de vleugel gegeven. Het is nog niet duidelijk of er ook verspreidingskaarten opgenomen worden. Het huidige databestand bevat slechts zo'n 3500 records, wat nog geen representatief verspreidingsbeeld oplevert voor de meeste soorten. Kortom, als u nog waarnemingen heeft dan houd ik mij van harte aanbevolen.

John T. Smit

Bijen (Apidae s.l.)

Van de bijenwerkgroep hebben jullie de afgelopen jaren in deze nieuwsbrief weinig vernomen. We hebben echter niet stilgezeten, integendeel! Er wordt achter de coulissen hard gewerkt op diverse fronten. Zo werken we aan een boek in de Nederlandse Fauna, een nieuw standaardwerk over de Nederlandse bijen wat betreft verspreiding, biologie en ecologie. De 36 generateteksten en meer dan 340 soortteksten worden eind dit jaar allemaal afgerond. Voor 2010 staat het schrijfwerk van ongeveer 15 hoofdstukken op stapel. Het manuscript van het boek is in de winter van 2010-11 gepland.

Daarnaast zijn we met een groepje liefhebbers een determinatietabel tot de bijensoorten in Nederland aan het schrijven. Enkele jaren geleden, in 2004, verscheen al een determinatietabel tot de Nederlandse wespbijen *Nomada*, geschreven door Jan Smit. Andere nieuwe Nederlandse determinatietabellen zoals tot de soorten van de genera van de sachembijen *Anthophora*, maskerbijen *Hylaeus* en zijdebijen *Colletes* verschenen in de Nieuwsbrief van de sectie Hymenoptera van de NEV. Deze tabellen (en ook de in tabel genoemde publicaties) zijn via de website van de sectie Hymenoptera van de NEV (www.nev.nl/hymenoptera) te vinden.

Ook qua veldwerk zijn er diverse nieuwe ontwikkelingen te melden. Een groot deel van de witte hokken van bijen werd de afgelopen jaren bemonsterd tijdens het project APIS-hokken. En er werden ook weer diverse 'verdwenen' en nieuwe bijensoorten voor de fauna binnen onze landsgrenzen (her)ontdekt (zie tabel 1). Daarnaast zijn er een tweetal bijen, afgesplitst van verwante soorten, die al een tijdlang deel van uitmaken van de Nederlandse bijenfauna. *Hylaeus paulus* werd in 1996 afgesplitst van de zeer verwante *H. gracilicornis* en vanaf 1999 wordt *Lasioglossum sabulosum* gescheiden van *L. sexstrigatum*. *Lasioglossum sabulosum* komt op de hoge zandgronden verspreid door het gehele land voor en *Hylaeus paulus* is tot op heden alleen bekend uit Zuid-Limburg. Daarmee komt de teller van het totaal aantal bijensoorten in ons land voorlopig op 350.

Tabel 1. Belangrijke bijenfeiten in Nederland sinds Peeters et al. (1999).

Jaar	Meldingen nieuwe soorten	Publicaties
1999		Voorlopige Bijenatlas: 338 soorten
2003		Rode Lijst
2004	<i>Sphecodes majalis</i>	<i>Nomada</i> -tabel
2006	<i>Megachile pilidens</i> <i>Nomada moeschleri</i>	Science-publicatie over bijen
2008	<i>Andrena spinigera</i>	Bijen en wespen in Zeeland
2009	<i>Hylaeus angustatus</i> <i>Hylaeus annulatus</i> <i>Hylaeus trinotatus</i> <i>Halictus langobardicus</i> <i>Lasioglossum aeratum</i> <i>Nomada melathoracica</i>	<i>Hylaeus</i> -tabel <i>Colletes</i> -tabel

Een nieuwe ontwikkeling waar ik erg blij mee ben is het verschijnen van studies die het stippen zetten overstijgen. Koos Biesmeijer ging rekenen met o.a. de bijendatabank van EIS en publiceerde samen met enkele andere auteurs een artikel in Science over de achteruitgang van bijen en bijenplanten in Nederland en Engeland. In de nieuwsbrief van de sectie Hymenoptera van de NEV verscheen een prachtig geïllustreerde studie van Anne Jan Loonstra over de onvolwassen stadia van *Anthophora plumipes*. Sinds enige tijd hebben we in die

nieuwsbrief ook een rubriek 'veldobservaties' waarin allerlei waarnemingen aan bijennesten, parasieten die gekweekt worden en dergelijke gemeld worden. Pieter van Breugel werkt aan een boek over bijen en wespen en hun medebewoners in nestblokken in de achtertuin, dat in 2010 gaat verschijnen. En in deze lijn ligt ook de databank waaraan binnen Stichting Bargerveen wordt gebouwd voor een groepering van de bijen in ons land naar levenscyclus.

Laten we hopen dat al deze bijdragen straks voor eenieder gebundeld gaan worden in een aantal mooie boeken die toegankelijk zijn voor een groot publiek.

In de tabel zijn belangrijke wapenfeiten van het zichtbare bijenwerk van de laatste tien jaar op een rij gezet. Nog een jaar hard werken en we beginnen al aan een volgend hoofdstuk van de bijenhistorie in Nederland, namelijk wat gebeurt er na het bijenboek?!

Theo Peeters

Spinnen (Araneae)

Begin december is aflevering 27 van de nieuwsbrief SPINED verschenen. Samen met de Nederlandse arachnologen houd ik in de nieuwsbrief de laatste stand van de faunistiek van de spinnen in Nederland bij. Er zijn vangstgegevens opgenomen van het de Haarlerberg in Overijssel, het Kuinderbos in Flevoland en de Millingerwaard. Verder staan er algemene artikelen in, zoals van Boudewijn Heuts en Tibor Brunt over geslachtsspecifieke araneofagie in relatie tot lichaamsgrootte. Een in Griekenland verzamelde kogelspin uit het geslacht *Rhomphaea* wordt beschreven en afgebeeld, omdat het wellicht het nog onbekende vrouwtje van een al beschreven soort is. In juni 2010 zal de volgende aflevering verschijnen. Ik zie graag bijdragen tegemoet. Een aflevering van Opilionieuws van de werkgroep hooiwagens sluit dit nummer af.

Er worden ook twee spinnenexcursies naar de Zaanstreek aangekondigd. Wie mee wil doen aan de inventarisatie van dat gebied kan zich daarvoor aanmelden.

Voor gegevens over de Nederlandse spinnenfauna kan men terecht op de website van EIS-Nederland. De toegang tot de site is nu heel gemakkelijk: www.naturalis.nl/spinnen.

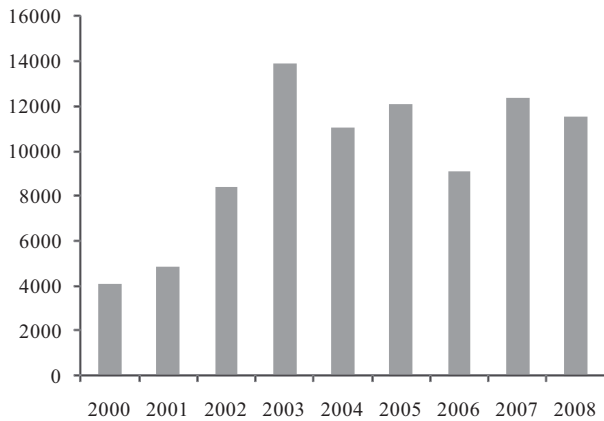
Peter van Helsdingen

Sprinkhanen (Orthoptera)

Het sprinkhanenwerk gaat gestaag door. Na het afsluiten van het sprinkhanenproject leek aanvankelijk de interesse in te zakken. De laatste jaren worden echter weer zeer veel gegevens verzameld (figuur 1).

In 2008 werden samen met Bureau Natuurbalans diverse sprinkhanenprojecten uitgevoerd in Noord-Brabant, als uitvloeisel van het beschermingsplan wat in 2007 werd opgesteld. Het grootste project betrof een inventarisatie van enkele karakteristieke soorten, waaronder de veenmol. Deze bleek verrassenderwijs nog veel in de Peel voor te komen.

In juni bezocht ik samen met Boudewijn Odé en Luc Willemse het sprinkhanencongres van de Orthopterists Society in Antalya (Turkije). Het was een zeer interessante bijeenkomst, waarin we vanuit Nederland een goede bijdrage konden leveren. Zo hebben we daar onder meer de Europese sprinkhanenwebsite

Figuur 1. Aantal sinkhanenwaarnemingen per jaar van 2000 t/m 2008.

www.orthur.org gepresenteerd. Deze wordt goed ontvangen en inmiddels zijn al ruim 200 soorten van een foto voorzien. Voor volgend jaar willen we het aantal foto's uitbreiden, maar vooral het aantal geluiden. Hiervoor heeft Baudewijn Odé nog honderden opnames op de plank liggen. Daarnaast willen we een aantal belangrijke pdf's via de site beschikbaar maken en denken we over een literatuuroverzicht voor de Europese sprinkhanen, met zoekmogelijkheden per land en soort.

Roy Kleukers

Kieuwpootkreeften (Branchiopoda)

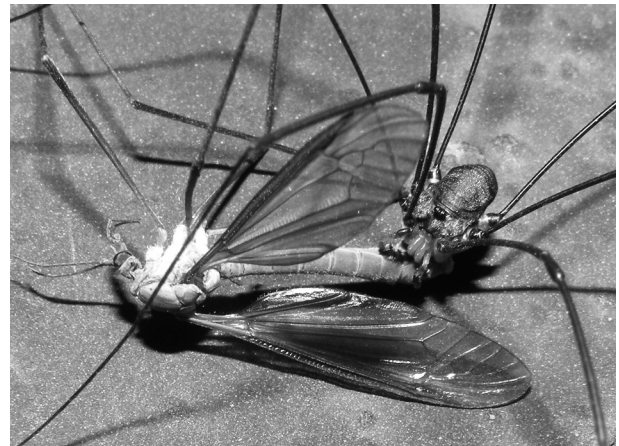
In 2006 is een begin gemaakt met het verwerken van verspreidingsgegevens uit de literatuur. Er zijn nu ruim 12.000 waarnemingen bijeengebracht. Er ligt nog een tweede bestand met 14.500 waarnemingen dat gecontroleerd en bewerkt moet worden. Dit alles om te komen tot een verspreidingsatlas.

Op 8 oktober is voor het planktonoverleg Nederland (PON) een presentatie gegeven: 'Watervlooiën op de kaart' waarin het voornemen om een verspreidingsatlas uit te brengen werd gepresenteerd. In dit overleg zitten mensen van waterschappen, Rijkswaterstaat en bureaus. Een atlas van de Nederlandse watervlooiën werd als erg nuttig ervaren en de presentatie heeft een aantal toezeggingen voor hulp en waarnemingen opgeleverd. Een verslag van de lezing met nogmaals een oproep voor medewerking verschijnt in de PON-nieuwsbrief van december 2009.

Er is een aanvulling op de naamlijst van de Nederlandse kieuwpootkreeften verschenen (Soesbergen & van de Sande 2009) in NFM 30. Inmiddels is een van de als te verwachten soorten ook daadwerkelijk aangetroffen in Nederland, namelijk *Bosmina pellucida*. Verder is een oude waarneming bekend geworden van *Holopedium gibberum* uit het Veluwemeer.

Verder verneem ik graag of er afgelopen jaar nog grote kieuwpootkreeften (*Chirocephalus diaphanus*, *Lepidurus apus*, *Limnadia lenticularis*, *Siphonophanes grubei* en *Triops cancriformis*) in Nederland zijn waargenomen, dus als iemand iets heeft gevonden of gehoord dan hoor ik dat graag.

Martin Soesbergen

De hooiwagen *Leiobunum* sp. A eet van een dode langpootmug. Beuningen, 18.ix.2009 (Foto Hay Wijnhoven).

Hooiwagens (Opiliones)

In het winternummer van SPINED (nieuwsbrief van de werkgroep spinnen Nederland, onder redactie van Peter van Helsdingen) staan de laatste ontwikkelingen op het gebied van hooiwagens. Je kunt me mailen en krijgt dan t.z.t. een pdf toegestuurd. De werkgroep heeft weer een interessant jaar achter de rug. Op de Veluwe is een flinke populatie *Platybunus pinetorum* gevonden door John van Roosmalen (tot nu toe was hiervan één populatie bekend, bij Ubbergen). De soortnaam *pinetorum* geeft al aan dat hij niet afkerig is van dennenbomen, dus mogelijk gaat deze voorjaarssoort op de Veluwe een mooie toekomst tegemoet. Het is een van de vele soorten die bezig is aan een noordwestelijke opmars.

Van de grote onbekende *Leiobunum* sp. A komen ook steeds meer meldingen binnen, zoals dit jaar uit Den Helder, Utrecht, Rotterdam en Breskens. Deze geïntroduceerde, invasieve hooiwagen heeft inmiddels Denemarken bereikt, het oosten van Frankrijk en Oostenrijk en Zwitserland. In het Duitse Ruhrgebied blijkt de soort op uitgebreide schaal ingeburgerd te zijn.

Dit seizoen heb ik in Beuningen een populatie van rond 2600 exemplaren regelmatig 's nachts bezocht. Het blijkt een beest te zijn met complex sociaal gedrag en een uiterst boeiend paargedrag, niet bij enige andere Europese hooiwagensoort bekend! Het mannetje bewaakt een eileggend vrouwtje en hij verdedigt het fel tegen toenaderingen van andere mannen. Het wakende mannetje paart regelmatig met 'zijn' vrouw. Omdat de eieren pas worden bevrucht op het moment dat ze het topje van de legbuis passeren, is het mannetje gedurende die 'waakperiode' dus verzekerd van zijn vaderschap. Het zou kortom een zeer geschikt studieobject kunnen zijn voor systematisch onderzoek op het gebied van paargedrag en de evolutie van 'mating strategies'.

De nieuwe hooiwagentabel wordt goed ontvangen, getuige de vele leuke en enthousiaste reacties die ik krijg...

Hay Wijnhoven

